

เวลาและการตัดแบ่งในภาษาฝรั่งเศส

สัญญาชัย สุลักษณ์านนท์*

เวลามีคุณสมบัติเป็นเส้นตรง มีก่อนและมีหลัง ถักทอเป็นประวัติและเรื่องราว ในขณะเดียวกันก็มีคุณสมบัติเป็นวงกลม หมุนเวียนกลับมาสู่จุดเริ่มต้น และดำเนินซ้ำรอยเดิม กลางวันเปลี่ยนเป็นกลางคืน แล้วหมุนกลับมาเป็นกลางวันเช่นนี้เสมอมา ฤดูกาลผันเวียนเป็นวงกลมและจะคงเป็นเยี่ยงนี้เสมอไป แต่ละอารยธรรมคิดค้นการวัดค่าเวลาเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตน ในสมัยโบราณ การวัดค่าของเวลาถือเป็นกิจกรรมอันศักดิ์สิทธิ์สงวนไว้เป็นพิเศษหรืออยู่ในการควบคุมของบางกลุ่มชน ชาวบ้านเชื่อว่าสวรรค์เบื้องบนเป็นผู้ลิขิตให้เป็นไป นักบวชจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญ คอยรับผิดชอบจัดระเบียบกฎเกณฑ์ เทพเจ้าเป็นผู้สร้างโลกและดวงดาว มิใช่มีประโยชน์เพียงเพื่อประดับห้องฟ้ายามราตรีให้ดูสว่างไสวสวยงาม พวกนักบวชเฝ้าสังเกตปรากฏการณ์และตีความหมาย การเปลี่ยนแปลงบนฟากฟ้าถือเป็นสัญญาณหรือสารจากสวรรค์เบื้องบนส่งมายังโลก ในทวีปยุโรป คริสต์ศาสนจักรเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญในการควบคุมกิจกรรมของเวลาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สามและพยายามนำเอาเทศกาลต่าง ๆ ของศาสนาคริสต์เข้ามาใส่ไว้ในแต่ละช่วงเวลาเพื่อย้อนระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญของพระศาสดาหรือนักบุญสำคัญ ๆ โดยมีจุดประสงค์ที่จะนำเข้ามาแทนที่พิธีกรรมโบราณของพวกนอกรีตชาวโรมันซึ่งยังมีเหล่าเทพเจ้าผู้ทรงอิทธิฤทธิ์ฝังรากลึกอยู่ในจิตใจ

ตอนแรกเริ่ม แต่ละท้องถิ่นบริหารจัดการกับเวลาเป็นเอกเทศ ต่างจัดสรรเวลาตนเองตามความเหมาะสม เมื่อการคมนาคมขนส่งเจริญก้าวหน้า การไปมาหาสู่ติดต่อสื่อสารขยายเป็นวงกว้าง แนวคิด

เกี่ยวกับเรื่องของเวลาจึงพัฒนาไปจนกลายเป็นระบบสากล การหันมาใช้เวลาร่วมกันเกิดขึ้นจากข้อตกลงทางสังคม เริ่มจากพื้นที่บริเวณแคบแล้วค่อย ๆ ขยายอาณาเขตเป็นวงกว้างออกไปจนครอบคลุมพื้นที่ขนาดใหญ่ ในสมัยก่อนชีวิตภายในเขตรั้วกำแพงล้อมรอบของพระผู้เป็นเจ้านำดำเนินไปตามจังหวะของพิธีกรรมประจำวัน ชาวบ้านละแวกใกล้เคียงอาศัยเสียงระฆังซึ่งตีเรียกพระประกอบกิจทำวัตรเป็นเครื่องบอกเวลาไปพร้อมกัน ต่อมาราวปี ค.ศ. ๑๐๐๐ วิถีชีวิตของชาวบ้านเริ่มเป็นเอกเทศมากขึ้น อำนาจในการจัดสรรเวลาของศาสนจักรค่อย ๆ ลดบทบาทลงทีละน้อยก่อนที่จะเลือนหายไปในที่สุด วิถีชีวิตในสังคมเปลี่ยนแปลงไป เกิดความต้องการใหม่ ๆ การติดต่อค้าขายและการนัดหมายต้องอาศัยหน่วยเวลาที่ละเอียดมากขึ้น แต่ละเมืองไม่อาจใช้เวลาของตนได้อีกต่อไป การติดต่อแลกเปลี่ยนกับต่างถิ่นและการคมนาคมขนส่งทำให้ต้องมีการกำหนดเวลาเป็นหนึ่งเดียวกันหมด

ตั้งแต่ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมาหลายประเทศพยายามที่จะบังคับให้ทั่วอาณาจักรใช้เวลาเดียวกันหมดโดยยึดเอาเวลาของเมืองหลวงเป็นหลัก ในปี ค.ศ. ๑๘๑๑ ประเทศอังกฤษออกพระราชกฤษฎีกาให้ทั่วประเทศใช้เวลาของหอดูดาวที่เมืองกรีนวิช (Greenwich) ทั่วทั้งประเทศฝรั่งเศสยึดเอาเวลาของกรุงปารีสเป็นหลักในปี ค.ศ. ๑๘๙๑ การเปลี่ยนแปลงมิได้ราบรื่นไร้อุปสรรคอย่างที่คาดคิด ก่อนหน้านั้นแต่ละเมืองหรือแต่ละหมู่บ้านใช้เวลาของตนเองซึ่งปรับเปลี่ยนไปตามวิถีการโคจรของดวงอาทิตย์โดยอาศัยดูจากนาฬิกาแดด เวลาจึงผกผันไปตามเส้นลองจิจูดหรือเส้นแวง เมืองทางทิศตะวันตกและ

* รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชาภาษาฝรั่งเศส คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ทิศตะวันออกของประเทศมีเวลาแตกต่างกัน ในสมัยนั้น การเดินทางต้องอาศัยเวลานานจึงยังไม่สร้างปัญหา มากมายนัก ต่อมาเมื่อการขนส่งทางรถไฟช่วยย่นเวลา การเดินทางให้สั้นลง ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนเวลาไป ในทำนองเดียวกัน วัฒนธรรมของชาวชนบทซึ่งเคยดำเนิน ไปตามจังหวะของการโคจรของดวงอาทิตย์ค่อย ๆ หายไปในที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการปฏิวัติ อุตสาหกรรมเริ่มขยายตัวออกไป กรรมกรต้องเข้า ทำงานและเลิกงานตามเวลาที่กำหนด ทุกโรงงานมี นาฬิกาเรือนใหญ่ติดตั้งอยู่หน้าทางเข้าเพื่อให้พนักงาน ทุกคนยึดเป็นหลัก

ในปี ค.ศ. ๑๘๘๕ ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็น เจ้าภาพจัดสัมมนานานาชาติด้วยข้อตกลงเรื่องการ แบ่งเขตเวลา ที่ประชุมมีมติให้แบ่งเวลาบนโลกออกเป็น ๒๔ เขต และยึดเอาหอดูดาวที่เมืองกรีนวิชซึ่งตั้งอยู่ใกล้ กรุงลอนดอนเป็นเส้นเวลาที่ศูนย์ (GMT = Greenwich Mean Time) ประเทศฝรั่งเศส ไม่ยอมรับเวลาสากลซึ่งกำหนดขึ้นในการสัมมนา ครั้งนั้น แต่ก็อาจถือได้ว่าได้นานนัก จำต้องเปลี่ยนใจ ยอมรับไปใช้ในวันที่ ๑๑ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๑๑ นาฬิกา ทุกเรือนในประเทศต้องปรับหมุนย้อนหลังให้ช้าลง ๙ นาที ๒๑ วินาที ความเจริญก้าวหน้าในการคมนาคม ทางอากาศชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเวลาสากลมีความ สำคัญอย่างไร หากแต่ละท้องถิ่นบนโลกไม่ยอมรับเวลา ร่วมกัน การติดต่อสื่อสารหรือการคมนาคมขนส่ง คงต้องประสบกับปัญหาอย่างไม่รู้จบ และอาจเป็น สาเหตุของเรื่องราวที่คาดไม่ถึงอีกนับ

ชาวชนบทเคยมีวิถีชีวิตราบเรียบ ตื่นนอนและ เข้านอนตามการขึ้นและการตกของดวงตะวัน ชั่วโมงดู เหมือนเป็นหน่วยเวลาที่เล็กเกินไปสำหรับจังหวะการ ทำงานในท้องไร่ท้องนา การเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยว ขึ้นอยู่กับวัฏจักรของฤดูกาล การติดต่อสื่อสารกับโลก ภายนอกหรือสังคมเมืองเกิดขึ้นนาน ๆ ครั้งยามต้อง นำผลิตผลทางการเกษตรไปแลกเปลี่ยนหรือขายยัง ตลาด ครั้นถนนหนทางเจริญมากขึ้น มีการสร้างทาง รถไฟผ่านหมู่บ้านที่ห่างไกล วิถีชีวิตอันเรียบง่ายของ ชาวชนบทต้องเปลี่ยนไปตามความก้าวหน้าของ

การขนส่ง เมื่อสังคมเจริญเติบโตและวิทยาการแขนง ต่าง ๆ ก้าวหน้า การตัดแบ่งเวลาก็ได้พัฒนารูปแบบ ตามไปพร้อมกัน มีการชอยย่อยให้ละเอียดยิ่งขึ้นเพื่อให้ สอดคล้องและตอบสนองกับความต้องการใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น การแหงนหน้ามองท้องฟ้าสังเกตการโคจร ของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ซึ่งเคยเป็นเครื่องมือ อย่างดีเลิศเท่าที่ธรรมชาติรังสรรค์มาเพื่อบอกเวลา กลางวันและกลางคืนไม่เพียงพออีกต่อไปแล้ว สังคม เมืองใหญ่ซึ่งมีการดำเนินชีวิตอันเร่งรีบต้องการเวลาที่ เทียงตรงและแน่นอน เวลาที่ต้องไปโรงเรียน ไปทำงาน ไปขึ้นรถไฟหรือเครื่องบินซึ่งออกเดินทางตามกำหนด เวลา หรือแม้แต่เพื่อติดตามรายการโทรทัศน์ที่ชื่นชอบ ธุรกิจการค้ามีการชิงไหวชิงพริบกันสูงและต้องการ ความเที่ยงตรงแม่นยำละเอียดลออ เวลาได้ชอยย่อย เล็กลงไปเรื่อย ๆ ตามลำดับ และยิ่งเวลาละเอียดย่อย และมีความซับซ้อนมากเท่าใด ก็ดูเหมือนยิ่งกลายเป็น นามธรรมมากขึ้นเป็นเงาตามตัว เฉพาะเสียวินาที อันละเอียดถึยบนันเล็กเกินกว่าที่จะสังเกตเห็นได้และ ห่างไกลจากความจำเป็นในการใช้ชีวิตประจำวันของ ชาวบ้าน

หลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายชิ้นชี้ให้เห็นว่า มนุษย์ในหลายอารยธรรมพยายามจัดสรรเวลาให้ เหมาะสมต่อความต้องการในสังคม หลังจากที่เคยแบ่ง เวลาภายในหนึ่งวันออกเป็น ๑๐, ๑๒, ๒๔ หรือ ๖๐ ส่วน จนกระทั่งในที่สุดมาสู่ ๒๔ ชั่วโมง มนุษย์ยังได้ ทอนชั่วโมงลงเป็นนาที ก่อนที่จะแบ่งนาทีให้เล็กลงเป็น วินาทีซึ่งน่าจะเพียงพอหรือเกินความจำเป็นต่อการ ใช้ ชีวิตประจำวันแล้ว แต่ในบางเรื่องความละเอียดขนาด นี้นับว่าไม่มากพอ ดังจะเห็นได้จากการจับเวลา ระหว่างการแข่งขันกีฬาระดับโลกบางประเภท นักวิ่ง ร้อยเมตรหรือนักว่ายน้ำไม่ได้เชือดเฉือนกันที่ระดับ วินาที หากชัยชนะตัดสินชี้ขาดกันที่เศษเสี้ยววินาที เลยทีเดียว เมื่อหันไปมองความเจริญก้าวหน้าทาง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การคำนวณทางฟิสิกส์ยิ่ง ต้องอาศัยความละเอียดลึกกลงไปอีกหลายเท่า จากยุค เริ่มแรกที่ชาวบ้านอาศัยวัสดุใกล้ตัวแบบง่าย ๆ ใช้เพียง กิ่งไม้ปักลงบนพื้นทรายสังเกตเงาของแสงแดด

กระบวนจะเกกัน นาฬิกาทราย ฯลฯ เครื่องมือบอกเวลาพัฒนาต่อเนื่องกันเรื่อยมาจนถึงเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์อันทันสมัยที่จับเวลาได้อย่างละเอียดถี่ถ้วนน่าพิศวง จากเครื่องมือหยาบ ๆ ซึ่งประดิษฐ์ใช้เองได้จนกระทั่งกลายเป็นเครื่องล้ำสมัยซึ่งประกอบขึ้นจากกลไกอันสลับซับซ้อน แต่มีความกะทัดรัดสามารถพกติดตัวไปไหนมาไหนได้สะดวก แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ได้ไล่กับเวลามากขึ้นตามลำดับ

คักราช

คำว่า ère (คักราชหรือศก) ในภาษาฝรั่งเศสมาจากคำภาษาละติน *aeris* (สำริด) เมื่อเกิดเหตุการณ์สำคัญ หัวหน้านักบวชผู้มีหน้าที่รับผิดชอบปฏิบัติจะนำตะปูสำริดมาตอกที่ผนังวิหารเพื่อแสดงการเริ่มคักราชหรือยุคสมัยของเหตุการณ์ เช่น คักราชของกรุงโรมเริ่มต้นขึ้นตอนก่อตั้งเมือง (A.U.C.—Anno Urbis Condita—๗๕๓ ก่อนคริสตกาล—๒๑ เมษายน) ส่วนคริสต์คักราชเริ่มต้นตั้งแต่ปีสมภพของพระเยซูคริสต์ (*ère chrétienne* หรือเรียกได้อีกหลายอย่างคือ *ère vulgaire*, *ère de l'Incarnation*, *ère de la Rédemption*, *notre ère*, เป็นต้น) เวลาก่อนคริสตกาลในภาษาฝรั่งเศสใช้เป็น *Avant Jésus—Christ* (Av. J.—C.) บางครั้งก็ใช้เป็นตัวย่อ A.C.N. (คำละติน *Ante Christum natum*) ภาษาอังกฤษใช้สำนวน *Before Christ* (B.C.) หรือ *Before common era* (B.C.E.) ส่วนอักษรย่อ A.C. นั้นไม่ได้มาจาก *After Christ* อย่างที่อาจเข้าใจกัน แต่มาจาก *Anno Domini* (ปีของพระผู้เป็นเจ้า) หรือ *Comme era* (C.E.) อักษรย่อ B.C.E. และ C.E. มักใช้ในแวดวงการศึกษาและนักเขียนบางกลุ่ม เพราะมีลักษณะเป็นกลาง ไม่อิงกับศาสนา

ในทางธรณีวิทยานั้น คำว่า ยุค หมายถึง ช่วงเวลายาวนานหลายพันหลายหมื่นจนถึงล้าน ๆ ปี แบ่งออกเป็น *ère primaire* (ยุคแรก) *ère secondaire* (ยุคที่สอง) *ère tertiaire* (ยุคที่สาม) และ *ère quaternaire* (ยุคที่สี่) ซึ่งเป็นยุคที่มีมนุษย์ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรก นอกจากนั้นแล้ว *ère* ยังแบ่งออกเป็น *âges*, *époques* และ *périodes*

คำว่า *âge* มาจากคำละติน *aetaticum* ชาวบ้านทั่วไปมักใช้บอกเวลาของสรรพสิ่งต่าง ๆ ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิตซึ่งหมายถึงอายุขัย ช่วงชีวิตหลักของมนุษย์อาจแบ่งออกได้เป็น *le premier âge* (สองเดือนแรก of วัยทารก) ถัดมาเป็น *en bas âge* (ทารก) อันเป็นวัยน่าทะนุถนอมหรือ *l'âge tendre* เมื่อเจริญเติบโต มีความคิดพุดจารู้เรื่อง จะเรียกว่า *l'âge de raison* (เริ่มตั้งแต่เจ็ดขวบ) จากนั้นก็จะเริ่มค้นหาตัวตน ยังมีความสับสน เมื่อเริ่มเข้าสู่วัยรุ่นหนุ่มสาวเรียกว่าเป็น *l'âge ingrat* หรือ *l'âge bête* ถ้าจะให้ดูดีหน่อย ก็เรียกว่า *le bel âge*, *le jeune âge*, *la force de l'âge* หรือ *la fleur de l'âge* ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสดใสจุดดอกไม้เบ่งบาน ครั้นเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ก็คือ *l'âge adulte*, *l'âge d'homme*, *l'âge mûr* สำหรับสตรีเพศซึ่งร่างกายอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงทางฮอร์โมนเพศเป็นพิเศษระหว่างอายุ ๔๕-๕๕ ปี ซึ่งมีผลต่ออารมณ์ เลือดจะไปลมจะมา จึงถือว่าเป็น *l'âge critique* หรือ *le retour d'âge* ครั้นสังขารเริ่มร่วงโรย เข้าสู่วัยชรา ก็มีสำนวนหลีกเลียงให้ฟังไม่สะอึกได้แก่ *d'un certain âge* หรือ *entre les deux âges* ท้ายสุด สภาพร่างกายทรุดโทรม เกษียณจากงานตรากตรำทั้งปวง *le troisième âge* (เริ่มตั้งแต่อายุ ๖๐ ปี) ใช้แทนความหมายของเฒ่าชราซึ่งบางคนยอมรับสังขารข้อนี้นี้ไม่ได้ ผู้ที่ยังมีสุขภาพแข็งแรง อายุอาจยืนยาวไปถึง *le quatrième âge*, *le grand âge* หรือ *d'un âge avancé* บางครั้งก็เรียกว่า *un bel âge* (เริ่มตั้งแต่อายุ ๗๕ ปีเป็นต้นไป) แต่ต้องไม่สับสนกับสำนวนเดียวกันในวัยหนุ่มสาว

ช่วงเวลาของมนุษย์ชาติตามความเชื่อในเทพนิยายกรีก-โรมัน ก็แบ่งออกเป็นยุคต่าง ๆ เริ่มจาก *l'âge d'or* หรือยุคทองซึ่งเต็มไปด้วยความสุขสมบูรณ์ ภายใต้การปกครองของเทพเซตเทิร์น ผู้คนเบิกบาน เป็นหนุ่มสาวไม่รู้จักแก่ชรา ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ไม่มีสงครามสู้รบ ไม่ต้องมีกฎหมาย ไม่ต้องทำงานกาลเวลาไม่เคลื่อนคล้อย ฤดูกาลหยุดนิ่งอยู่ที่ฤดูใบไม้ผลิ ยุคทองเปรียบประดุจสวรรค์บนดินที่ทุกคนหวนระลึถึงด้วยความเสียดาย เมื่อเทพจูปีเตอร์

ผู้เป็นโอรสโค่นบัลลังก์ เทพเซตเทิร์นต้องหลบหนีไปพร้อมกับยุคทอง สังคมเริ่มเสื่อมถอย ความผาสุกจางหาย เข้าสู่ l'âge d'argent หรือยุคเงินซึ่งเทพจูปีเตอร์สถาปนาขึ้น ผู้คนอยู่ในวัยหนุ่มสาว มีความสำเร็จสำเร็จเต็มที่ ครั้นเวลาผ่านไปหนึ่งร้อยปี ความโรยราและความตายมาเยือน จอมเทพทำลายล้างหมดสิ้น เพราะผู้คนไม่ใส่ใจประกอบพิธีเช่นสังเวชยุคนั้นเป็นยุคที่ฤดูกาลเริ่มหมุนเวียน ทำให้มนุษย์ต้องหลบความหนาวเหน็บและที่กำบังความร้อน ต่อมาก็เริ่มเข้าสู่ l'âge d'airain หรือยุคสำริด เหล่ายักษ์อสูรหุ้มเกราะกายสร้างสถาปัตยกรรมขนาดมหึมา รวมถึงประดิษฐ์อาวุธและเครื่องมือสำริด ท้ายสุดคือ l'âge de fer หรือยุคเหล็กซึ่งก็คือยุคปัจจุบันอันเต็มไปด้วยกิเลสตัณหาและความชั่วร้าย เทพีแห่งความยุติธรรมซึ่งเคยร่วมทุกข์และสุขกับมนุษย์มาช้านานมีอาภรณ์ได้เสด็จกลับสู่สวรรค์ไปประทับยังกลุ่มดาวราศีกันย์ (Vierge หรือ Virgo)

คำว่า époque (กรีก epokhê – จุดหยุด) เป็นช่วงเวลาค่อนข้างนาน เช่น époque romaine, époque révolutionnaire, notre époque ฯลฯ หรือใช้กับรูปแบบของศิลปะและวรรณกรรมซึ่งแบ่งออกเป็นสมัยต่าง ๆ เช่น époque classique เป็นต้น ส่วน La Belle époque หมายถึง ช่วงเวลาดันคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบของประเทศฝรั่งเศสซึ่งเป็นเวลาของความสงบสุขไร้ความวิตกกังวลใด ๆ ส่วน d'époque หมายถึง เก๋เก๋หรือเป็นของจริงซึ่งผลิตขึ้นในสมัยของสิ่งนั้น

คำว่า période (ละติน periodus ซึ่งมาจากภาษากรีกอีกต่อหนึ่ง periodos – วัฏจักร) เป็นช่วงเวลาส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ เช่น La période révolutionnaire n'a duré que quelques années de l'histoire de France. (ช่วงเวลาแห่งการปฏิวัติกินเวลาเพียงไม่กี่ปีของประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส – ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์) ผลงานของปีกลีแซแบ่งออกเป็นหลายช่วงเวลา เช่น la période bleue, la période rose, la période cubiste เป็นต้น แต่ละช่วงก็เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตปีกลีแซ คำคุณศัพท์คือ périodique – ที่เกิดขึ้น

อย่างสม่ำเสมอ และยังใช้เป็นนาม un périodique – สิ่งตีพิมพ์ที่ออกเป็นประจำ คำกริยาวิเศษณ์ก็มี périodiquement นอกจากนั้นยังมีคำนาม périodicité หมายถึง ความสม่ำเสมอ ส่วน périodisation คือการแบ่งออกเป็นช่วงเวลา

วรรษ

หน่วยของการนับเวลาใหญ่ถัดจากปีมีอยู่หลายคำด้วยกัน บางคำก็เป็นที่ยอมรับใช้ ในขณะที่บางคำก็ไม่ค่อยได้ยินกันนัก บางคำใช้เฉพาะในบางสาขาวิชา ด้วยเหตุผลว่ามีระยะเวลายาวนานเกินไป ไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน อย่างเช่น หน่วยเวลาที่ใหญ่ที่สุดก็คือ Kalpa (กัลป์) ซึ่งมีปรากฏในศาสนาฮินดูหรือพุทธ มีระยะเวลานานถึง ๔๓๒๐ ปี คำว่า millénaire (คำคุณศัพท์ละติน millenarius – ที่มีหนึ่งพันหน่วย) แสดงถึงช่วงเวลาหนึ่งพันปีหรือสหัสวรรษ งานเฉลิมฉลองหนึ่งพันปี จะใช้คำว่า millénaire เช่นเดียวกับคำในชุดเดียวกัน centenaire, bicentenaire, cinquantaire ฯลฯ

คำว่า siècle หรือศตวรรษเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานกว่าและใช้กันอย่างแพร่หลาย มาจากคำละติน saeculum หมายถึง ชนรุ่นหนึ่งหรืออายุขัยของชนแต่ละรุ่น (ซึ่งคิดเฉลี่ยสามสิบสามปี) และยังหมายถึงช่วงเวลาที่ยาวนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงเวลาหนึ่งร้อยปี ความหมายทั้งสองยังคงใช้กันอยู่ในภาษาฝรั่งเศสปัจจุบัน ส่วน siècle de ตามด้วยคำนามบ่งบอกถึงยุคสมัยของบุคคลหรือเหตุการณ์ซึ่งมีระยะเวลานานไม่กำหนดแน่นอน อาทิ le siècle de Louis XIV หรือ le siècle des Lumières เป็นต้น และคำคุณศัพท์ก็คือ séculaire บ่อยครั้งที่มักเกิดความสับสนและเข้าใจผิดว่าศตวรรษใหม่เริ่มต้นเมื่อตัวเลขสองตัวแรกของศักราชเปลี่ยน เช่น ๑๘๐๐, ๑๙๐๐, ๒๐๐๐ ฯลฯ ความจริงแล้วนั้นเป็นการเริ่มต้นปีสุดท้ายของศตวรรษเท่านั้น ศตวรรษใหม่เริ่มต้นขึ้นก็ต่อเมื่อเลขท้ายเป็น ๐๑ วันแรกของศตวรรษที่ ๑ คือ ๑ มกราคม ปีที่ ๑ (ไม่ใช่เริ่มจากปีที่ ๐) เมื่อถึงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ก็แสดงว่าเวลาผ่านไปหนึ่งปี และเมื่อถึงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ปีที่ ๑๐๐ เวลาผ่านไปหนึ่งศตวรรษ

ดังนั้นศตวรรษที่ ๒ จึงเริ่มต้นขึ้นวันที่ ๑ มกราคม ปี ๑๐๑ ศตวรรษที่ ๒๐ เริ่มต้นวันที่ ๑ มกราคม ๑๙๐๑ และสิ้นสุดวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๐๐๐ ฉะนั้นศตวรรษที่ ๒๑ จึงเริ่มต้นวันที่ ๑ มกราคม ๒๐๐๑

ช่วงเวลาสิบปีหรือทศวรรษเรียกว่า *décennie* (ละติน *decennium*) คำคุณศัพท์ก็คือ *décennal* ในภาษาฝรั่งเศสปัจจุบันมักพบคำว่า *décade* ในความหมายสิบปีด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นการใช้ผิดไปจากความเป็นจริงอย่างมาก แท้จริงแล้วคำนี้มาจาก *decas* ในภาษากรีกซึ่งหมายถึงช่วงเวลาสิบวัน ปฏิทินยุคปฏิวัติก็นำเอาระบบ *décade* หรือช่วงเวลาสิบวัน มาแทนสัปดาห์เจ็ดวัน และหนึ่งเดือนประกอบไปด้วย 3 *décades* ต่อมาภายหลังก็มียกเลิกไป

ช่วงเวลาห้าปีเรียกว่า *lustre* (ละติน *lustreum*) แต่เดิมคำนี้ใช้แสดงความหมายเกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนาหรือพิธีชำระล้างซึ่งจัดเฉลิมฉลองที่กรุงโรม ทุก ๆ ห้าปี นักแปลชาวฝรั่งเศสนำคำนี้เข้ามาในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก และกวียุคคลาสสิกนำมาใช้ในความหมาย “ห้าปี” ปัจจุบันคำนี้ใช้น้อยมาก จำกัดอยู่เฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับยุคโรมัน

ปี

ในสมัยโบราณ ชาวบ้านรู้ถึงการบรรจบครบรอบของเวลาโดยสังเกตวัฏจักรของฤดูกาล และ “ปี” ถือเป็นหน่วยพื้นฐานของการแบ่งเวลาซึ่งสังเกตเห็นได้จากวงจรธรรมชาติแบบนี้ ภาษาฝรั่งเศสมีคำว่าปีอยู่สองคำ คือ *an* (ละติน *annus*) และ *année* ซึ่งสร้างจาก *an* ความจริงแล้ว คำละติน *annus* มีรากศัพท์เดียวกับ *anus* (วงแหวน) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการหมุนเวียนเป็นวงกลม

ทั้งคำว่า *an* และ *année* มีการใช้ในบริบทที่ค่อนข้างแตกต่างกัน คำแรกมีข้อจำกัดมากกว่า โดยมากใช้ ๑) บอกอายุขัย เช่น *Jean a vingt ans.* ๒) บอกปีคริสต์ศักราช เช่น *en l'an 1800* ซึ่งเป็นลีลาการใช้ภาษาทางการ ทั่วไปแล้วมักใช้ *en 1800* ส่วนคำว่า *année* ใช้บอกจำนวนปีซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับบอกอายุขัย เช่น *J'ai vécu deux années dans*

votre ville. การใช้แบบนี้มีลักษณะสุภาพมากกว่าที่จะใช้เป็น *J'ai vécu deux ans dans votre ville.* ซึ่งค่อนข้างห้วนและส่อแววหาเรื่อง เมื่อใดเป็นการใช้ที่ไม่มีตัวเลขเกี่ยวข้องด้วย จะใช้เพียง *année* เช่น *cette année, des années* ฯลฯ เมื่อมีคำคุณศัพท์มาขยาย ก็ใช้ *année* แม้จะมีตัวเลขก็ตาม เช่น *J'ai passé deux belles années (deux longues années) dans ce pays.* ทั้งสองคำยังใช้ในสำนวนต่าง ๆ เช่น *le jour de l'an* หรือ *le nouvel an* หมายถึงวันปีใหม่ หรือวันที่ ๑ มกราคม เพียงวันเดียวเท่านั้น แต่ *la nouvelle année* คือปีใหม่ทั้งปีที่กำลังเริ่มต้น ดังนั้นการอวยพรจึงใช้ *Bonne Année* (ส่งความสุขตลอดทั้งปี) มีเพียงสำนวนบอกเวลาบางสำนวนเท่านั้นที่ทั้งสองคำใช้แทนที่กันได้ *l'an dernier, l'an prochain, l'an passé* ควบคู่กับ *l'année dernière, l'année prochaine, l'année passée* อย่างไรก็ตามยังคงแฝงนัยของความแตกต่างกรณีแรกไม่ได้เน้นช่วงเวลาเหมือนอย่างกรณีที่สอง

ฤดูกาล

แกนของโลกเอียงและวงโคจรรอบดวงอาทิตย์เป็นรูปวงรี ฤดูกาลจึงเกิดขึ้นบนพื้นโลก ภาษาละตินไม่มีคำเฉพาะแสดงความหมายของฤดูกาล ชาวโรมันใช้คำว่า *Tempus anni* หรือ “ช่วงเวลาของปี” คำว่า *Statio* ซึ่งให้กำเนิดคำว่า *saison* หมายถึง ตำแหน่งยืนหรือการหยุดนิ่งอยู่กับที่ ในทางดาราศาสตร์แสดงถึงตำแหน่งของดวงอาทิตย์ซึ่งโคจรเข้าสู่ราศีต่าง ๆ บางตำราก็สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากคำว่า *satio* (รูปกรรมกรกของ *sationem*) หมายถึง การหว่านไถ และความหมายของคำค่อย ๆ ขยายกว้างขึ้นจนครอบคลุมช่วงเวลาอื่น ๆ ทั้งหมดของปี คำคุณศัพท์ก็คือ *saisonnier (ière)* – ตามฤดูกาล และคุณสมบัติข้อนี้ก็สร้างเป็นคำนามอีกคำหนึ่งคือ *saisonnalité*

ฤดูกาลอาศัยจุดบนเส้นทางการโคจรของดวงอาทิตย์บนท้องฟ้าที่มองจากโลก แบ่งออกเป็นสี่จุดได้แก่ ๑) วสันตวิษุวัต (*équinoxe de printemps*

หรือ *équinoxe vernal*) หมายถึง จุตรাত্রีเสมอภาค (กลางวันและกลางคืนยาวนานเท่ากัน) เมื่อดวงอาทิตย์ โคจรไปถึงราวันวันที่ ๒๑ มีนาคม เป็นจุดที่ดวงอาทิตย์ อยู่ตรงกับเส้นศูนย์สูตรในฤดูใบไม้ผลิ ๒) ครีษมายัน (*solstice d'été*) เป็นจุดที่ดวงอาทิตย์อยู่ห่างจาก เส้นศูนย์สูตรมากที่สุดทางเหนือ ตกราววันที่ ๒๒ มิถุนายน ซึ่งเป็นฤดูร้อน กลางวันยาวนานกว่า กลางคืน ๓) คารทวิษุวัต (*équinoxe d'automne*) หมายถึง จุตรাত্রีเสมอภาค (กลางวันและกลางคืน ยาวนานเท่ากัน) เมื่อดวงอาทิตย์โคจรไปถึงราวันวันที่ ๒๓ กันยายน เป็นจุดที่ดวงอาทิตย์อยู่ตรงกับ เส้นศูนย์สูตรในฤดูใบไม้ร่วง ๔) เหมายน (*solstice d'hiver*) เป็นจุดที่ดวงอาทิตย์อยู่ห่างจากเส้นศูนย์สูตร มากที่สุดทางใต้ ตกราววันที่ ๒๒ ธันวาคม ซึ่งเป็น ฤดูหนาว กลางคืนยาวนานกว่ากลางวัน

ฤดูใบไม้ผลิเริ่มต้นวันที่ ๒๑ มีนาคม (วสันต วิษุวัต) ถึงวันที่ ๒๑ มิถุนายน (ครีษมายัน) เป็นฤดูแรก ตามความหมายที่แท้จริงของคำในภาษาฝรั่งเศส คำว่า *printemps* ไม่ได้มีอะไรเกี่ยวข้องกับคำนาม ละติน *ver* (ฤดูใบไม้ผลิ) ภาษาฝรั่งเศสเคยใช้ *primevère* ซึ่งมาจากภาษาละตินแบบชาวบ้าน *prima vera* (ต้นฤดูใบไม้ผลิ) ต่อมาเลิกใช้ไป เหลือไว้เพียง ชื่อเรียกดอกไม้ชนิดหนึ่ง คำว่า *printemps* มาจาก ลำหอนดั้งเดิมว่า *le prin temps de l'été* (ช่วงเวลา แรกของฤดูร้อน) ในสมัยกลางปรากฏสำนวนว่า *à la Pentecôte en été* ทั้ง ๆ ที่เทศกาลนี้ไม่เคยตกช่วง ฤดูร้อนเลย นั่นแสดงให้เห็นว่าฤดูใบไม้ผลิเคยเป็น ส่วนหนึ่งของฤดูร้อน รูปสะกด *prin* ในคำนี้เป็นรูป เพศชายที่เหลือน้อยเพียงคำเดียว คำอื่นเปลี่ยนรูปเป็น *prime* ซึ่งเป็นรูปคำขั้นสูงหมดแล้ว คำคุณศัพท์ของ ฤดูนี้ก็คือ *printanier* สำนวน *le printemps de la vie* หมายถึงวัยรุ่นซึ่งมีความสดใสเบิกบานแจ่มใส ฤดู ใบไม้ผลิ การที่ฤดูนี้มีอากาศสดใสทำให้เรียกกันว่าเป็น *la saison nouvelle* หรือ *le renouveau* นกนางเขน นับเป็นสัญลักษณ์ของฤดูใบไม้ผลิ แต่ภาษาฝรั่งเศส มีสุภาษิตว่า *une hirondelle ne fait pas le printemps* หมายถึงสิ่งที่ก่อให้เกิดความสุขในช่วง

เวลาของปัญหาไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดความหวัง มากมาย

ฤดูร้อนเริ่มต้นตั้งแต่วันที่ ๒๑ หรือ ๒๒ มิถุนายน (ครีษมายัน) จนถึงวันที่ ๒๒ หรือ ๒๓ กันยายน (คารทวิษุวัต) คำว่า *été* มาจากภาษาละติน แบบชาวบ้าน *aestas* (กรรมกรของ *aestatem*) ภาษาฝรั่งเศสไม่อาจสร้างคำแยกย่อยจากคำนามนี้ได้ ต้องย้อนกลับไปหารูปละติน *aestivalis* เพื่อสร้าง คำคุณศัพท์ *estival* และคำนาม *estivant* (ผู้ที่มา ตากอากาศช่วงฤดูร้อน) บางครั้งกลางฤดูใบไม้ร่วงซึ่ง โดยทั่วไปแล้วท้องฟ้าจะมีดครึ้มและอากาศหนาวเย็น อาจมีบางวันที่ท้องฟ้าปลอดโปร่ง มีแสงแดดและอากาศ อบอุ่น ทำให้ระลึกถึงฤดูร้อน ทางยุโรปเรียกช่วงเวลานี้ ว่า *été de la Saint-Martin* ทางอเมริกาเหนือ เรียกว่า *été indien* ในแคนาดาใช้ *été des Indiens* หรือ *été des sauvages* หากเกิดฝนตกช่วงฤดูร้อน ก็จะกลายเป็น *été pourri* ในช่วงฤดูร้อนคนเลี้ยงแกะ มักต้องผูกสัตว์ไปหากินบนภูเขา ใช้กริยาว่า *estiver* และคำนามเพศชายคือ *estivage* ส่วนสำนวน *été comme hiver* หมายถึงไม่ว่าฤดูกาลไหนก็เหมือนกัน ไม่ว่าจะ เป็นช่วงเวลาไหนของปี ไม่ว่าจะอากาศจะเป็น เช่นไร

ฤดูใบไม้ร่วงเริ่มต้นราววันที่ ๒๑-๒๓ กันยายน (คารทวิษุวัต) ถึงวันที่ ๒๑-๒๒ ธันวาคม (เหมายน) คำว่า *automne* มาจากคำละติน *autumnus* นักปราชญ์หยิบยืมมาใช้ในสมัยกลาง นับเป็นการสร้าง คำแบบชั้นสูง ส่วนคำคุณศัพท์คือ *automnal* (ละติน *autumnalis*) สำหรับชาวบ้านแล้วมีเพียงฤดูร้อนและ ฤดูหนาวเท่านั้นที่นับว่าเป็นฤดูกาลอย่างแท้จริง ใน ขณะที่ฤดูใบไม้ร่วงและฤดูใบไม้ผลิเป็นเพียงช่วงเวลา เชื่อมระหว่างสองฤดู ชาวบ้านจึงไม่ได้สร้างคำขึ้นมา การแบ่งสี่ฤดูกาลเป็นแนวคิดของกลุ่มปัญญาชน ฤดู ใบไม้ผลิและฤดูใบไม้ร่วงจึงสร้างมาจากคำละติน โดยตรง ฤดูใบไม้ร่วงอาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็น *l'arrière-saison* นับเป็นฤดูที่สามของปี สำนวน *l'automne de la vie* จึงหมายถึงวัยกลางคน

ฤดูหนาวเริ่มต้นตั้งแต่วันที่ ๒๒ ธันวาคม (ເມສານ) ถึงวันที่ ๒๐ มีนาคม (ວັນຕົວິຸວັດ) คำว่า hiver ไม่ได้มาจากคำนามละติน heims แต่มาจากคำคุณศัพท์ hibernum (tempus hibernum – เวลาของฤดูหนาว) ต่อมาใช้ทดลั่นลง เหลือเพียงคำคุณศัพท์ และ hibernum เข้ามาแทนที่ heims อย่างไรก็ตาม คำนามนี้ใช้สร้างคำคุณศัพท์ในภาษาฝรั่งเศส hiémal ซึ่งใช้ในวงการพฤกษศาสตร์ (ต้นไม้) ที่เจริญงอกงามในฤดูหนาว ส่วนคำว่า hiver ใช้สร้างคำคุณศัพท์ hivernal รวมทั้งคำกริยา hiverner และคำนาม hivernage ต่อมาคำละตินก็ให้กำเนิดคำ hiberner และ hibernation ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน ส่วนคำนาม hivernant หมายถึง ผู้ที่หลบหนาวไปตากอากาศยังดินแดนที่มีอากาศอบอุ่น ฤดูหนาวเป็นฤดูสุดท้ายของปี ดังนั้นในภาษาวรรณกรรมจึงมักเปรียบเทียบวัยชราเป็น l'hiver de la vie

คำบอกฤดูในภาษาฝรั่งเศสเป็นคำนามเพศชายทั้งหมด แต่ใช้คำบุพบทหน้าหน้าแตกต่างกัน หากขึ้นต้นด้วยพยัญชนะก็จะใช้ au – au printemps ส่วนคำที่ขึ้นต้นด้วยสระหรือ h muet ก็จะใช้ en – en été, en automne, en hiver แต่มีสองฤดูที่ไม่จำเป็นต้องมีบุพบทหน้าหน้า ได้แก่ l'été และ l'hiver ส่วน en toutes saisons (en toute saison) หมายถึง ตลอดทั้งปี ในประเทศแถบเส้นศูนย์สูตร อาจมีเพียงสองฤดูเท่านั้น คือ saison des pluies (la mousson) และ saison sèche

เดือน

ปฏิทินที่ใช้กันในยุคโบราณมักเป็นแบบจันทรคติ (calendrier lunaire) อาศัยวงจรข้างขึ้นข้างแรม (lunaison) ต่อมาชาวโรมันหันมาใช้ปฏิทินแบบสุริยคติ (calendrier solaire) แทน ช่วงเวลาที่ตัดแบ่งในหนึ่งปีมีจำนวนวันมากกว่าวงจรการเกิดข้างขึ้นข้างแรม แต่กระนั้นคำว่า “เดือน” ยังคงใช้ในการตัดแบ่งเวลาอย่างแพร่หลาย คำว่า mois ในภาษาฝรั่งเศสดูเหมือนไม่ได้มีรูปคำของพระจันทร์ (lune) แฝงอยู่เลย แตกต่างจากภาษาอังกฤษ month ภาษา

เยอรมัน der Monat ซึ่งยังเห็นถึงความสัมพันธ์กับ the moon และ der Mond คำว่า mois มาจากภาษาละติน mesem, mesusem (ซึ่งให้กำเนิดคำว่า mesure – การวัด (เวลา)) ส่วนคำว่า lune มาจากเทพเจ้าองค์หนึ่งของชาวสุเมเรียนนามว่า Sin ต่อมาค่อย ๆ วิวัฒนาการกลายมาเป็น Selene ในภาษากรีก ก่อนที่พยางค์แรกจะหดหายไปและกลายเป็น Luna ในภาษาละติน

หากสืบประวัติย้อนกลับไปจริง ๆ แล้ว คำว่า mois ก็มีความสัมพันธ์กับพระจันทร์เหมือนกัน รากดั้งเดิม me ซึ่งหมายถึงดาวบริวารของโลกให้กำเนิดคำว่า mene ในภาษากรีก และ mens, mensis ในภาษาละติน หลังจากนั้น n หน้า s หายไปในวิวัฒนาการทางเสียงของคำแบบชาวบ้านจากภาษาละตินมาเป็นภาษาฝรั่งเศส ร่องรอยของ n ยังคงปรากฏให้เห็นในคำว่า mensuel, menstruel, mensualité รวมถึงคำอื่น ๆ ซึ่งสร้างจากภาษาละตินโดยตรง รากคำเดียวกันนี้ยังนำไปใช้สร้างคำเกี่ยวกับประจำเดือนของสตรีซึ่งเป็นวงจรกินเวลานานเท่ากับหนึ่ง “เดือน” ได้แก่คำว่า menstrues, menstruation คำคุณศัพท์คือ menstruel (cycle menstruel)

ภาษาฝรั่งเศสเรียกวันแรมสิบห้าคำว่า la nouvelle lune เพราะเป็นการเริ่มวงจรใหม่ของดวงจันทร์ จากนั้นก็จะค่อย ๆ เพิ่มขนาดจนถึงครึ่งเสี้ยว ซึ่งตรงกับวันขึ้นแปดค่ำ (le premier quartier) ช่วงข้างขึ้นนี้เรียกรวมว่าเป็น la lune croissante เมื่อถึงคืนวันเพ็ญ ก็เป็น la pleine lune หลังจากนั้นดวงจันทร์ก็ค่อย ๆ แหวนจนถึงครึ่งดวง ตรงกับวันแรมแปดค่ำ (le dernier quartier) ชาวฝรั่งเศสมีเคล็ดลับการดูข้างขึ้นและข้างแรมแบบง่าย ๆ โดยให้ลองลากเส้นแนวตั้งตัดเดือนเสี้ยว หากเป็นอักษร p (premier) หมายถึงข้างขึ้น ถ้าเป็นอักษร d (dernier) หมายถึงข้างแรม ต้องเป็นอักษรพิมพ์เล็ก หากเป็นอักษรพิมพ์ใหญ่ (P, D) ส่วนโค้งจะอยู่ด้านเดียวกัน

ช่วงเวลาในหนึ่งปียังแบ่งได้เป็น trimestre (ละติน trimestris – สามเดือนหรือไตรมาส) และ semestre (ละติน semestris – หกเดือน) โดยทำ

หน้าที่เป็นคำคุณศัพท์ก่อนที่จะกลายมาเป็นคำนาม ทำให้ต้องสร้างคำคุณศัพท์ขึ้นใหม่ คือ trimestriel และ semestriel ภาษาฝรั่งเศสยังได้สร้างคำคุณศัพท์ว่า bimestriel (ละติน bimestris) ใช้สำหรับขยายคำนามเกี่ยวกับสิ่งตีพิมพ์ที่ออกเป็นประจำทุกสองเดือน ตรงข้ามกับอีกคำหนึ่งซึ่งมีหน้าตาคล้ายกัน คือ bimensuel – ที่ปรากฏสองครั้งต่อเดือนหรือรายปักษ์ และสามครั้งต่อเดือนก็เรียกว่า trimensuel

สัปดาห์

“สัปดาห์” เป็นการจัดสรรเวลาที่มนุษย์สมมติขึ้นเอง แตกต่างจากการแบ่งเวลาประเภทอื่นซึ่งเป็นไปตามวงจรของธรรมชาติ น่าจะมีต้นกำเนิดจากชาวคาลเดียน (Chaldéen) ซึ่งแบ่งเดือนยี่สิบแปดวันออกเป็นสองช่วงในตอนแรกและเป็นสี่ส่วนในภายหลัง จนเผ่านี้มีความเชี่ยวชาญทางดาราศาสตร์อย่างมากซึ่งเป็นรากฐานให้กับชนรุ่นหลัง กระนั้นก็ตามชนกลุ่มที่นำสัปดาห์เจ็ดวันมาใช้จนเป็นที่แพร่หลายกลับเป็นชาวยิว เจ็ดวันในหนึ่งสัปดาห์ตรงกับการสร้างโลกซึ่งบันทึกไว้ในหน้าแรกของพระคัมภีร์ (พันธสัญญาฉบับเก่า บทปฐมกาล II, ๒๖๓) พระเจ้าทรงใช้เวลาสร้างโลกและสรรพสิ่งต่าง ๆ รวมหกวันและทรงพักผ่อนในวันที่เจ็ด ดังนั้น “เจ็ด” จึงบอกถึงการสิ้นสุดและการเริ่มต้นใหม่ของวงจร

แต่เดิมนั้นชาวกรีกเคยใช้ระบบ “สัปดาห์” เหมือนกัน แต่มีระยะเวลาแปดวัน และชาวโรมันก็รับไปใช้บ้าง ก่อนที่จะหันมาใช้สัปดาห์เจ็ดวัน อาจเป็นเพราะอิทธิพลของชาวยิวจำนวนที่เข้ามาพำนักอยู่ในกรุงโรม

ตอนแรกชาวโรมันนำสัปดาห์แปดวันของชาวกรีกมาใช้และไม่มีชื่อเรียกวัน อาศัยเพียงอักษรละตินแปดตัวแรกตามลำดับ (A–H) พร้อมกันนั้นก็ใช้อักษร F (fasti) กำกับวันฤกษ์มงคลสำหรับกิจกรรมทุกประเภท อักษร C (comices) กำกับวันฤกษ์มงคลสำหรับการประชุมข้อราชการ อักษร N (nefasti) บอกฤกษ์อัปมงคลสำหรับทุกกิจกรรม อักษร NP (nefastus parus) กำกับวันอัปมงคลซึ่งตรงกับ

วันหยุดราชการ อักษร EN (endotercisi) หมายถึงวันที่มีฤกษ์ไม่เป็นมงคลในช่วงเช้าและช่วงเย็น แต่จะมีฤกษ์ดีในช่วงบ่าย อักษร Q.R.C.F. (quando rex comitiavit, fas) บอกฤกษ์ไม่ดี แต่จะเปลี่ยนเป็นฤกษ์งามยามดีเมื่อประธานประกาศเปิดสภา ทำให้อักษร Q.S.T.D.F. (quando stercus delatum, fas) กำกับวันที่ ๑๕ มิถุนายน วันเดียวเท่านั้น หมายถึงฤกษ์งามยามดีเมื่อชนชยะจากวิหารเทพีเวสตาออกไปทิ้งแล้ว

ภาษากรีกใช้คำว่า hebdomas (จาก hepta – เจ็ด) และภาษาละตินนำมาแปลเป็น septimana (จาก septem) ต่อมาเสียงค่อย ๆ กร่อนลงและมีวิวัฒนาการอันยาวนานจนกลายมาเป็น semaine ในภาษาฝรั่งเศส แต่คำคุณศัพท์กลับเป็น hebdomadaire (กริยวิเศษณ์ hebdomadairement) สร้างจากคำละติน hebdomadarius ซึ่งก็รับมาจากกรีกอีกต่อหนึ่ง ต่อมาคำว่า hebdomadaire กลายมาเป็นคำนามใช้แสดงความหมายของสิ่งตีพิมพ์รายสัปดาห์ ส่วน bihebdomadaire และ trihebdomadaire หมายถึงสองครั้งและสามครั้งต่อสัปดาห์ตามลำดับ คำว่า semainier (ière) หมายถึงผู้ที่ได้รับมอบหมายงานพิเศษเป็นเวลาหนึ่งสัปดาห์ แยกออกจากนักบวช hebdomadier ที่ต้องไปประกอบภารกิจ สัปดาห์เป็นช่วงเวลาสมมติซึ่งไม่ค่อยยาวนานนัก เหมาะสำหรับใช้เป็นวาระในกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งทางด้านการเงิน ภาษาฝรั่งเศสมีสำนวนว่า prêter à la petite semaine หมายถึงให้กู้ยืมระยะสั้น ๆ แต่เรียกเก็บดอกเบี้ยอัตราสูง ต่อมา à la petite semaine ใช้ในความหมายของระยะเวลาสั้น ๆ โดยไม่มีแผนการล่วงหน้า มักใช้กับการเมือง une politique à la petite semaine – นโยบายที่ไม่ได้มาจากแผนการโดยรวมหรือการเตรียมการระยะยาวล่วงหน้า

วัน

คำนามฝรั่งเศส jour (สมัยก่อน jorn) มาจากคำคุณศัพท์ละติน diurnus (ที่เกิดขึ้นช่วงกลางวัน) คำฝรั่งเศสโบราณ di (ละติน dies) มีปรากฏให้เห็น

ใน Serments de Strasbourg (ค.ศ. ๘๔๒): d'ist di avant (à partir de ce jour) และยังรักษาเอาไว้ในท้ายชื่อวันต่าง ๆ lundi, mardi, mercredi, jeudi, vendredi, samedi และหน้าวันอาทิตย์ dimanche

คำว่า jour มีความหมายค่อนข้างกำกวม อาจหมายถึงกลางวัน (ตรงข้ามกับกลางคืน) เช่น il fait jour คำคุณศัพท์ของคำในความหมายนี้คือ diurne และยังให้กำเนิดคำนาม la journée (ช่วงเวลากลางวัน) ส่วนอีกความหมายหนึ่งคือวันซึ่งมีระยะเวลาสี่สิบชั่วโมง ไม่ได้ตรงข้ามกับกลางคืนซึ่งเป็นช่วงเวลานับรวมอยู่ในวันตามความหมายนี้ด้วย วันคือหน่วยของเวลา มีคำคุณศัพท์คือ quotidien (ที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน)

เวลากลางวันมีบรรยากาศได้หลายหลาก จึงมีคำคุณศัพท์ขยายได้ดังนี้ clair, sombre, bas, diffus, un faux jour, un demi-jour ซึ่งตรงข้ามกับ plein jour หรือ grand jour ส่วนวันสำคัญที่จะลงมือปฏิบัติการ (ทางทหาร) เรียกว่า le jour J ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษ D-Day

วันเริ่มต้นและสิ้นสุดตรงช่วงเวลาใดขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตและความเชื่อ ในพระคัมภีร์กล่าวเอาไว้ว่า “มีกลางวันและมีตอนเช้า นั่นคือวันแรก” ดังนั้นวันจึงเริ่มต้นด้วยเวลากลางคืน ชาวฮีบรูหยุดกิจการงานอาชีพเพื่อประกอบศาสนกิจตั้งแต่พระอาทิตย์ตกดินของวันศุกร์จนถึงเวลาพระอาทิตย์ตกดินของวันเสาร์ วัฒนธรรมอื่นอาจมีจุดเริ่มต้นนับตั้งแต่ช่วงเวลาพระอาทิตย์ขึ้น บางแห่งเริ่มวันในเวลาเที่ยงวันก็มี ส่วนเวลาสากลนับจากเที่ยงคืนเป็นจุดเริ่มต้น วันยังแบ่งออกเป็นช่วงเวลาต่าง ๆ ได้แก่ matin, midi, après-midi, soir, nuit และ minuit เป็นต้น

คำว่า le matin มาจากคำละติน matutinum คำคุณศัพท์คือ matinal ซึ่งสร้างเป็นกริยาวิเศษณ์ matinalement คำว่า le soir (กริยาวิเศษณ์ละติน sero) ใช้แทนคำว่า vespre (คำละติน vespera – ตอนเย็น) คำนี้ยังใช้อยู่เฉพาะในรูปพหูพจน์ les vèpres – พิธีทำวัตรตอนค่ำของนักบวช เช้าและเย็น

ยังมีคำนามบอกช่วงเวลาคือ la matinée และ la soirée เช่นเดียวกับคำว่า jour ที่สร้างคำว่า la journée สำหรับคำว่า la soirée นั้น นอกจากจะหมายถึงช่วงเวลาตอนค่ำแล้ว ยังหมายถึงงานเลี้ยงในช่วงค่ำ la matinée คือช่วงเช้า ถ้าหมายถึงมหรสพกลับเป็นงานที่จัดแสดงตอนเวลาบ่าย เมื่อใช้เป็นพหูพจน์ les matinées หมายถึงทสวดมนต์ซึ่งใช้ท่องตอนเช้าหรือตอนกลางคืน คำว่า la nuit คือเวลาที่ความมืดปกคลุมหลังพระอาทิตย์ตกดิน ท้องฟ้ามีพระจันทร์และหมู่ดาว ฉะนั้นกลางคืนจึง noire, claire, étoilée คำคุณศัพท์คือ nocturne และมีกริยาวิเศษณ์คือ nuitamment โรงแรมส่วนใหญ่คิดค่าห้องเป็นรายคืนหรือ nuitée (นับตั้งแต่เวลาเข้าพักจนถึงเวลา ๑๒ นาฬิกาของวันรุ่งขึ้น) กลางคืนเป็นช่วงเวลาของการพักผ่อน การนอนทำให้สมองปลอดโปร่ง และช่วยหาคำตอบให้กับสิ่งที่ติดค้างในใจดังคำกล่าว La nuit porte conseil แต่ปัญหาหนักหน่วงหรือความกังวลอาจทำให้นอนไม่หลับ ภาษาฝรั่งเศสเรียกอาการไม่ได้นอนว่า passer une nuit blanche อาจมีบางคนนอนละเมอ un noctambule ความมืดทำให้มองสรรพสิ่งไม่ชัดเจน สีสันต่าง ๆ ไม่อาจแยกแยะได้ La nuit, tous les chats sont gris.

ช่วงเวลาเช้าตรู่ยังมีคำว่า aube หรือลำแสงแรกแห่งรุ่งอรุณซึ่งให้กำเนิดคำว่า aubade (การเล่นดนตรีโต้หน้าต่ายามรุ่งสางเพื่อเป็นเกียรติแก่บุคคลนั้น) และคำว่า aurore หรือยามอรุโณทัย คำคุณศัพท์คือ aural ส่วนช่วงเย็นก็มีคำว่า crépuscule (ยามสนธยาก่อนฟ้ามืด) มีคำคุณศัพท์คือ crépusculaire

ชั่วโมง นาฬิกา วินาที

การแบ่งเวลาออกเป็นชั่วโมงน่าจะมีที่มาจากอารยธรรมของชาวคาลเดียน ชั่วโมงในเทพนิยายกรีกเป็นกลุ่มนางฟ้า Hôrai ภาษาละตินเรียกว่า Horae ซึ่งกลายมาเป็น Heures ในภาษาฝรั่งเศส ตอนแรกชาวโรมันยังรู้จักช่วงเวลาเพียงก่อนเที่ยง (ante meridiem) และหลังเที่ยง (post meridiem) โดยมีพนักงานคนหนึ่งคอยสังเกตการโคจรของดวงอาทิตย์

เมื่อถึงจุดสูงสุดเหนือศีรษะ (เที่ยงวัน) ก็จะป่าวประกาศให้ชาวบ้านทราบโดยทั่วกันที่จัตุรัสกลางเมือง การแบ่งเวลาเป็นสองช่วงแบบนี้ยังคงปรากฏให้เห็นในการบอกเวลาอย่างเป็นทางการของภาษาอังกฤษ (a.m. และ p.m.) หลังจากนั้นชาวโรมันเริ่มแบ่งเวลาละเอียดขึ้นโดยซอยแต่ละช่วงออกเป็นสองส่วน ได้แก่ mane และ ante meridiem สำหรับช่วงเช้า และ de meridiem และ suprema สำหรับช่วงบ่าย จากนั้นก็ได้แบ่งช่วงเวลาที่มิแสงสว่างระหว่างวันออกเป็นสิบสองชั่วโมง ตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นจนตกดิน และชั่วโมงที่หกจะตรงกับเที่ยงวัน (midi – ตรงกลางของวัน) กระนั้นชั่วโมงมีระยะเวลายาวนานไม่เท่ากันซึ่งผันแปรไปตามฤดูกาล ในฤดูร้อนที่มีช่วงกลางวันยาว ชั่วโมงก็ยาวตามไปด้วย เมื่อถึงฤดูหนาว ช่วงกลางวันหดสั้น ชั่วโมงก็สั้นตามไปด้วย การแบ่งเวลาประเภทนี้ยังคงใช้กันอยู่ในขอบรั้วศาสนา prime (ชั่วโมงแรกของวัน) tierce (ชั่วโมงที่สาม) none (ชั่วโมงที่เก้า) คำว่า sieste ซึ่งหมายถึงการพักผ่อนตอนเที่ยงนั้นยังคงเป็นประจักษ์พยานในการแบ่งเวลาแบบนี้ได้เป็นอย่างดี คำนี้ยืมมาจากภาษาสเปน siesta (ชั่วโมงที่หก) การแบ่งวันออกเป็นยี่สิบสี่ชั่วโมงเท่า ๆ กันเริ่มใช้ในยุคคลาง (ราวปี ค.ศ. ๑๓๓๐) แต่เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการพร้อมกับพัฒนาการของนาฬิกา ซึ่งเป็นเครื่องมือวัดเวลาได้อย่างมีมาตรฐานและไม่ขึ้นอยู่กับฤดูกาล

ในยุคคลางยังกำหนดหน่วยเวลาย่อยลงไปอีกเป็นนาทีหรือ minute จากคำละติน minuta หมายถึง ส่วน (ของเวลา) อย่างไรก็ตาม นาฬิการุ่นบุกเบิกยังไม่สามารถวัดหน่วยย่อยขนาดนี้ได้ นาทีจึงเป็นเพียงหน่วยเวลาทางทฤษฎีเท่านั้น ไม่มีอุปกรณ์หรือเครื่องมือใดสามารถวัดได้ ความหมายของนาฬิกาในปัจจุบันเกิดขึ้นราวคริสต์ศตวรรษที่สิบหกซึ่งก็เป็นที่ไปตามความเจริญก้าวหน้าของนาฬิกานั้นเอง

คำว่า seconde หรือวินาที ต้องรอคอยเวลาอีกถึงสามศตวรรษถัดมา ราวคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด คำนี้มาจากรูปเต็มของภาษาละตินคือ minuta secunda – ส่วนรอง ในขณะที่ minute หรือนาทีนั้น

เรียกเป็น minuta primae – ส่วนแรก ความจริงแล้วหน่วยวัดย่อยขนาดนี้น่าจะเกินพอต่อการใช้ชีวิตประจำวันแล้ว แต่ยังมีหน่วยวัดเวลาที่เล็กที่สุด คือ picoseconde มีค่าเท่ากับ 1.0×10^{12} วินาที คำนี้ประกอบด้วย pico – ปัจจัยของระบบสากล (สัญลักษณ์ p) มาจากภาษาสเปน – จำนวนเล็ก ใช้แสดงถึงการแบ่งเป็นล้านของล้านหน่วย (๑๐-๑๒)

บทส่งท้าย

หากมองอีกแง่หนึ่ง จะเห็นว่าการซื้อบอเวลาอย่างละเอียดลออนี้มิได้เป็นเครื่องตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งผลักดันให้เกิดความต้องการใหม่ ๆ อีกด้วย “ทุกวินาทีมีค่านักต้องเก็บรักษาเอาไว้” “ต้องไม่ปล่อยเวลาให้ผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์” ถ้าหากสูญเสียไปแล้ว จะไม่มีวันกลับคืนมาอีก (Le temps perdu ne se rattrape pas.) ถ้ามองในแง่ของวัตถุนิยม ก็จะพบสำนวน Le temps, c'est l'argent. (เวลาเป็นเงินเป็นทอง) รวมทั้งคำขวัญหรือสำนวนอีกมากมายในทำนองเดียวกัน มีไว้ก็เพื่อกระตุ้นเตือนให้มนุษย์รู้สำนึกคุณค่าของเวลา ถ้าปรารถนาให้ผู้อื่นรู้สึกว่าเป็นบุคคลสำคัญ ก็ต้องพยายามทำตัวให้ยุ่งวุ่นวายมีงานรัดตัวตลอดเวลาจนกระดิกตัวไปไหนไม่ได้ เพราะ “ไม่มีเวลาเป็นของตัวเองเลยแม้แต่นาทีเดียว” คนส่วนใหญ่มักคาด “เวลา” ติดข้อมือเอาไว้ นาฬิกาเป็นเครื่องประดับที่แตกต่างจากเครื่องประดับชิ้นอื่น ๆ เพราะมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สวมใส่อย่างเหลือล้น คอยกำหนดและควบคุมกิจกรรมทุกชั่วขณะ ในขณะเดียวกันผู้สวมใส่ก็พยายามไม่ยอมตกเป็นทาสของเวลาเพียงฝ่ายเดียว จัดสรรเวลาตามแบบฉบับของตนเพื่อให้รู้สึกว่าเป็นผู้มีอำนาจเหนือกาลเวลา แต่ละคนปรับเวลามุมุณเข้มนาฬิกาให้ช้าหรือเร็วตามแนวทางการดำเนินชีวิตของตน หากคนใดเคร่งครัดกับสิ่งที่รอคอยอยู่ข้างหน้า มักมุมุณเข้มนาฬิกาให้เกินกว่าเวลาที่แท้จริง บางคนชอบชีวิตสบาย ๆ ไม่เร่งรีบ อาจปรับเข้มนาฬิกาให้ถอยหลัง เวลายังเป็นเครื่องมือจัด “ประเภท” ความเป็นคนดีของสังคม การประพடுத்தินให้

“ตรงต่อเวลา” ถือเป็นสิ่งดีงามควรถือเป็นเยี่ยงอย่าง และการ “ไม่ตรงต่อเวลา” เป็นสิ่งที่พึงหลีกเลี่ยงอย่างยิ่ง

ไม่ว่าจะมีการปรับปรุงการตัดแบ่งเวลาอย่างไร นั่นก็เป็นเพียงสิ่งสมมติ เวลาธรรมชาติยังคงเดินหน้าต่อไปเรื่อย ๆ อย่างไม่หยุดยั้งรื้อร่อยผู้ใดและยังคงเที่ยงตรงยุติธรรมสม่ำเสมอ มนุษย์ไม่อาจเอาชนะธรรมชาติในข้อนี้ได้ ต้องยอมรับโดยดุษณี เวลาผันแปรเปลี่ยนไป ไม่เคยหยุดนิ่งอยู่กับที่ ก้าวไปข้างหน้าอย่างเป็นจังหวะที่สม่ำเสมอ วันเวลาไม่เคยยืนยอนถอยหลังและไม่เคยคอยทำรอใคร ทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติข้อเดียวกันนี้โดยถ้วนหน้าไม่มีข้อยกเว้นและมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ไม่เคยมีผู้ใดได้รับสิทธิพิเศษ นับเป็นความเสมอภาคยุติธรรมเท่าเทียมทั่วหน้าซึ่งธรรมชาติมอบให้ มนุษย์ให้ความสำคัญกับเวลาอย่างมาก เพราะมีอิทธิพลต่อชีวิตตั้งแต่แรกเกิดถึงมรณภาพโลกจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตยามปิดเปลือกตา สิ่งที่ผ่านมาผ่านไปไม่อาจหวนกลับคืนมาใหม่ตราบดีที่มนุษย์ยังไม่สามารถประดิษฐ์เครื่องมือย้อนเวลาหาอดีตได้สำเร็จเฉกเช่นจินตนาการของนักเขียนในนวนิยายวิทยาศาสตร์ เวลาเปรียบเสมือนกระแสรวกที่หลังไหลเลยผ่านไปไม่หวนคืนหรือประจวบตั้งผงธุลีทรายเล็กละเอียดที่ลอดผ่านช่องระหว่างนิ้วมือปลิวหายไปตามสายลมโดยไม่อาจจกฉวยเอาไว้ได้ทัน เวลาไม่มีรูปร่างหน้าตา จับต้องไม่ได้ แต่มีอยู่และไม่สามารถหยุดเอาไว้ได้ มีเพียง “เวลานอก” ระหว่างการแข่งขันกีฬาเท่านั้นที่สามารถบังคับให้หยุดนิ่งได้ เป็น *temps mort* (เวลาตาย) ตามสำนวนฝรั่งเศส หรือ *time out* (เวลานอก) ในภาษาอังกฤษ เนื่องจากเป็นเวลาสมมติ มนุษย์จึงควบคุมให้อยู่ในอาณาเขตได้ กระนั้นก็ตามเวลานอกก็ไม่อาจหยุดนิ่งได้ชั่วนิรันดร์ ยังคงต้องเดินหน้าต่อไปเมื่อถึงกำหนด

เวลาซึ่งกำลังล่วงเลยผ่านไปมีพลังอำนาจมหาศาล สามารถทำลายล้างทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีสิ่งใดต้านทานพลังทำลายล้างได้ตัวตนอันยิ่งใหญ่ ทุกคนรู้ซึ่งถึงสัจธรรมข้อนี้กันดี และไม่มีใครปฏิเสธหรือเลี่ยงหลบ

ได้ สำนวนในภาษาละตินกล่าวเอาไว้ว่า *Vulnerant omnes ultima necat* (Toutes blessent, la dernière tue.) ทุกโมงยามกริดเฉียดเฉือน โมงยามสุดท้ายสังหารผลาญเปล่าชีวิตรวย บันนาฬิกาแดดโบราณมักพบสำนวนภาษาละตินเขียนไว้ว่า *Ultima forsan* (la dernière, peut-être) บางทีอาจเป็นชั่วโมงสุดท้ายก็ได้ คอยเตือนสติไม่ให้ตกอยู่ในความประมาท เวลาทุกชั่วขณะมีความค่า หากปล่อยให้ผ่านเลยไปแล้ว สถานการณ์ก็เปลี่ยนไป “วันดำเนินต่อเนื่องกันไป ไม่เคยเหมือนกันเลย” (*Les jours se suivent et ne ressemblent pas.*) ไม่รู้ว่าจะมีโอกาสในวันข้างหน้าอีกหรือไม่ถ้าหากชั่วโมงสุดท้ายมาถึงก่อนความตั้งใจ ฉะนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่ทุกวัฒนธรรมมีสำนวนบอกให้เร่งสะสางสิ่งที่ค้างคาให้เสร็จสิ้นอย่าปล่อยให้วันพรุ่งนี้หรือพรุ่งวันพรุ่งคืน (Il ne faut pas remettre au lendemain ce que l'on peut faire le jour même.) เพราะไม่ว่าพรุ่งนี้จะเป็นอย่างไร (Nul ne sait de quoi demain sera fait.) ยังจะมีโอกาสมีชีวิตอยู่ต่อเพื่อทำให้เสร็จสิ้นอีกหรือไม่ แต่บางครั้งก็พบสำนวนขัดแย้ง ให้รอคอยอย่างอดทนจนกระทั่งถึงเวลาที่เหมาะสม ไม่ควรผลิผลามใจร้อน ทุกสิ่งมีเวลาของมัน (*Il y a (un) temps pour tout.*)

เวลาเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน มองไม่เห็น สัมผัสไม่ได้ แต่มีอยู่ และเรารู้สึกได้ แต่ความรู้สึกที่มีต่อเวลาในแต่ละสถานการณ์มักแตกต่างกันออกไป เมื่อต้องรอคอยบางสิ่งบางอย่าง เวลามักเชื่องช้าไม่ทันใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อตกอยู่ในห้วงแห่งความทุกข์ เวลายิ่งเฉื่อยช้าเหมือนไม่ได้ขยับเขยื้อนไปไหน ยามใดที่มีความสุขความสำราญ เวลาเสมือนติดปีกโบยบินหนีหายไปอย่างว่องไวจนน่าใจหาย วันหยุดพักผ่อนมักหมดไปอย่างรวดเร็ว ในขณะที่เวลาทำงาน เข็มนาฬิกากลับไม่เคลื่อนที่ หนึ่งวันยาวนานราวกับไม่มีที่สิ้นสุด ภาษาฝรั่งเศสมีสำนวนเปรียบเปรยว่า *long comme un jour sans pain* (ยาวนานเสมือนวันที่ปราศจากขนมปัง)

Bibliographie

- BENICHO, Hélène. (1992). *Fêtes et calendriers, les rythmes du temps*. Paris: Mercure de France.
- BLOCH, Raymond. (1990). *Les origines de Rome*. Que sais-je? 9e Edition. Paris: Presses Universitaires de France.
- BOLOGNE, Jean Claude. (1994). *Les sept merveilles. Le souffle des mots*. Paris: Larousse.
- _____. (1999). *Dictionnaire commenté des expressions d'origine biblique, les allusions bibliques. Le souffle des mots*. Paris: Larousse.
- BOORSTIN, Daniel. (1986). *Les découvreurs*. Paris: Laffont.
- CAMUS, Pierre. (1974). *Le pas des légions*. Paris: Diffusion Frankelvel.
- COUDEREC, Paul. (1986). *Le calendrier*. Que sais-je? 6e Edition. Paris: Presses Universitaires de France.
- DUFOUR, L. (1978). *Calendriers et croyances populaires*. Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient.
- FREMY, D. et M. (1992). *Quid*. Paris: Robert Laffont.
- GOUGENHEIM, Georges. (1968). *Les mots français dans l'histoire et dans la vie*. Tome I. 4e Edition. Paris: A. & J. Picard.
- _____. (1974). *Les mots français dans l'histoire et dans la vie*. Tome II. 3e Edition. Paris: A. & J. Picard.
- _____. (1975). *Les mots français dans l'histoire et dans la vie*. Tome III. Paris: A. & J. Picard.
- GRIMAL, P. MICHEL, A. RAMBAUD, M. (1977). *Rome et nous*. Paris: A. & J. Picard.
- IRWIN, Keith Gordon. (1963). *The 365 days, the story of our calendar*. New York: Thomas Y. Crowell Company.
- LAPAGNOL, Catherine. (1979). *Biographies du Père Noël*. Paris: Hachette.
- LESACHER, Alain-François. (1992). *Fêtes et traditions, leur origine au fil des mois*. Paris: Ouest-France.
- LIBRO, Aperto. (1999). *Dictionnaire commenté des expressions latines. Le Souffle des mots*. Paris: Larousse.
- PELT, Jean-Marie. (1988). *Fleurs, fêtes et saisons*. Paris: Fayard.
- RAT, M. (1957). *Dictionnaire des locutions françaises*. Paris: Larousse.

ROSENSTIEHL, A. *Le livre des fêtes*. Albin-Michel Jeunesse. Paris: Gallimard.

SIKE, Yvonne de. (1994). *Fêtes et croyances populaires en Europe, au fil des saisons*. Paris: Bordas.

TAYLOR, Duncan. (1960). *Ancient Rome*. London: Methuen Co., Ltd.

WEIL, Sylvie. RAMEAU, Louise. (1981). *Trésors des expressions françaises*. Collection le français retrouvé. Paris: Belin.

